

УДК 347.21

Сорока О. О., к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського та кримінального права, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Цивільно-правова характеристика оптового та роздрібного ринків електричної енергії України

Розглянуто з точки зору договірних правовідносин ринки електричної енергії України: оптовий та роздрібний. Проаналізовано причини змін істотних умов договірних відносин на вказаному ринку.

Ключові слова: електрична енергія, договір, оптовий ринок, роздрібний ринок, енергогенеруюча компанія.

Данная статья рассматривает договорные правоотношения в гражданско-правовой сфере на рынке электрической энергии Украины: оптовый и розничный. Проведен анализ причины изменений существенных условий договора на рынке электроэнергетики Украины.

Ключевые слова: электрическая энергия, договор, оптовый рынок, розничный рынок, энергогенерирующая компания.

Considered in terms of contractual relationships electricity market of Ukraine: wholesale and retail. The reasons change material terms of contractual relationships in the specified market.

Keywords: electric energy, contract, wholesale market, retail, energy generating company.

Рівень енергетичного самозабезпечення у більшості країн світу такий самий як в Україні або навіть нижчий. Україна ж за рахунок власного видобутку приблизно на 45% задовольняє свої потреби у природних енергоресурсах.

Актуальність визначеної проблематики зумовлена тим, що електроенергетичні ресурси використовуються не ефективно і це є неприпустимим. Через повільне впровадження енергозберігаючих технологій, використання застарілих виробничих фондів, деформованої структури виробництва, електроенергоспоживання, та низки інших причин виробничого характеру, в тому числі відсутність ефективних ринкових саморегуляторів, відповідної інфраструктури та нормативного забезпечення, в Україні значно вища енергоємність ВВП, ніж в інших економічно розвинених державах. Для сталого зростання української економіки необхідно усунути цей системний недолік і це є однією з визначальних передумов.

Метою та завданням даної статті є аналіз характерних тенденцій оптового та роздрібного ринків електроенергії та основні напрямки і перспективи їх розвитку.

Стан наукового дослідження. Дані питання досліджувалися багатьма науковцями, такими як: П. Амброзевича, Ю. Толстого, Є. Суханова, О. Вітер, В. Голловка, Р.О. Халфіної, Г. Груби, В. Зухвалого, С. Єрмілова, О. Кільницького, В. Котка, М. Кулика, А. Шафіра, Г. Шершеневича, К. Осипчук і багатьох інших.

Виклад основного матеріалу. На етапі становлення ринкової економіки в Україні, інституційні особливості системи нормативно-правового регулювання процесів поставки і споживання електроенергетичних ресурсів свідчать про те, що ця система є недосконалою. Адже недостатньо стимулює діяльність підприємств галузі щодо енергозабезпечення. Функції державного управління дублюються в деяких установах (Національна комісія регулювання електроенергетики (НКРЕ), комітети по енергозбереженню тощо), бо вони не входять до загальної організаційної структури управління ПЕК.

Необхідно удосконалити організаційно-правові й економічні основи функціонування оптового і роздрібного ринків, для впровадження ефективної системи нормативно-правового регулювання ринку енергетичних ресурсів та незалежно від форми власності, створити належні умови формування конкурентного середовища для всіх їхніх суб'єктів.

В електроенергетиці сучасна система ціноутворення також не є досконалою, оскільки вона не стимулює учасників ринків електроенергії до енергозбереження та зменшення втрат енергоресурсів, а також скорочення дебіторської заборгованості за енергію, отриману споживачами. Використання алгоритму з визначення тарифів на електроенергію та розподільних рахунків для підприємств, що генерують енергію і обленерго ставить їх у залежність від повноти надходження грошових коштів від споживачів за цей енергоресурс. Однак система державного управління базується на механізмі "ручного корегування надходжень з розподільних рахунків", оскільки дозволяє використовувати додаткові фінансові джерела за спеціальними умовами [1, с. 209 – 218].

Нормативно-законодавча база чинна сьогодні в Україні хоча і потребує значного вдосконалення в напрямку вирішення існуючих проблем розвитку галузі все ж є важливим кроком до формування ринкових відносин у електроенергетиці. У цілому оскільки законодавство, що регулює відносини в ПЕК створювалося за відсутності відповідної концепції реформування, сьогодні є фрагментарним і має чимало неузгодженостей. Тому, удосконалення законодавчої бази умовно розподілено на уточнення законодавчих актів, які стосуються механізму державного управління галуззю, стратегічного розвитку електроенергетики, впровадження системи контролю (аудиту) оцінки ефективності діяльності галузі та її підприємств за ланцюгом: виробництво – постачання – використання, запровадження економічного механізму діяльності енергетичних підприємств [2].

Для ефективної її реалізації у короткотерміновому та довгостроковому періодах життєдіяльності суспільства доцільно використовувати механізми державного управління стратегічним розвитком енергетики та її поточним функціонуванням. Термін "державна політика енергозабезпечення" трактується Г. І. Грубою [3, с. 44 – 46] як стратегія і тактика органів державної влади стосовно виробництва і споживання паливно-енергетичних ресурсів.

Як показує дослідження сучасного економічного стану діяльності ПЕК останніми роками у розвитку галузі спостерігається тенденція до зростання обсягів виробництва та споживання електричної енергії економікою країни. При цьому в загальному обсязі виробництва електричної енергії частка атомних (АЕС) – зростає і становить майже половину виробленої енергії, а гідроелектростанцій (ГЕС) та інших джерел енергії, у тому числі нетрадиційних, незначна; теплових електростанцій (ТЕС) – навпаки зменшується. Однак рівень ТВЕ залишається наднормативним, хоча і скоротився завдяки проведенню ремонтних робіт електромереж та інших заходів щодо покращення стану основних фондів галузі. Позитивним фактом є те що рівень оплати електричної енергії у 2009 р. досяг позначки більше 90 %. При цьому оплата за отриману електроенергію здійснювалася винятково у грошовій формі. Незважаючи на це, дебіторська заборгованість підприємств електроенергетики за відпущену споживачам теплову та електричну енергію постійно зростає [4]. Така ситуація негативно впливає на зростання кредиторської заборгованості обленерго перед об'єднаним енергоринком, що на той же період досягла позначки 18,12 млрд. грн., що свідчить про низьку результативність державного управління ПЕК [5].

Кабінет Міністрів України у березні 2006 року схвалив Енергетичну стратегію України на період до 2030 року (далі Енергетична стратегія). До цього часу Україна була чи не єдиною країною в Європі, яка не мала власної Енергетичної стратегії. На-

приклад, Росія свою енергетичну стратегію розробила ще у 1995 р., а її другу редакцію — у 2000 р. За умов безпрецедентної відкритості провадилось розроблення Енергетичної стратегії України. Зокрема, на сайтах Мінпаливенерго України були розміщені не тільки підготовлені проекти (варіанти) Енергетичної стратегії, а навіть передуючі їм варіанти їх окремих розділів на протязі всього періоду розроблення. Виявлено основні недоліки при аналізі Енергетичної стратегії України до 2030 р. та на подальшу перспективу цього документа та визначено суперечності в існуючій системі державного управління, до яких віднесено: 1) державне управління ПЕК здійснюється за напрямками діяльності відокремлено, тому в проекті відсутній єдиний підхід до реформування та управління підприємствами галузі; 2) відсутність єдиних концептуальних основ щодо розробки стратегії електроенергетики та ПЕК призводить до різноплановості та відособленості розділів проекту; 3) у документі не подається механізм розробки та реалізації основ державного управління ПЕК та електроенергетикою, що спричиняє зниження якісних показників управління та виникнення основних (концептуальних) та неосновних (якісних) його протиріч; 4) надання переваги екстенсивному шляху виробництва енергоносіїв не є ефективним, оскільки вимагає додаткових інвестицій в галузь; 5) протиріччя між формою та змістом проекту — документ містить забагато розрахунків, що будуються на ймовірному прогнозі, а не на державній стратегії розвитку економіки.

Країни-члени Європейського Союзу, як і Україна, проходять етапи ринкових перетворень шляхом лібералізації ринків електричної енергії, про що свідчить аналіз становлення ринкових відносин в Європі. У ЄС цей процес здійснювався поетапно з корегуванням завдань щодо відкритості ринків, підвищення надійності електропостачання, захисту споживачів, розвитку енергетичної інфраструктури, методології ціноутворення тощо.

На відміну від російського, український законодавець, чітко визначивши поняття оптового ринку, не визначив поняття роздрібного ринку, в чому і заключається роблема функціонування ринкової інфраструктури електроенергетичних ресурсів. Отже, при аналізі інфраструктури електроенергетичних ресурсів вбачається доцільним визначити роздрібним ринком електричної енергії в Україні територіальних споживачів.

На підставі Закону України «Про електроенергетику», який доопрацьовувався у кілька етапів, у листопаді 1996 року був створений Оптовий ринок електричної енергії (ОРЕ) України.

Відповідно Закону України «Про електроенергетику», оптовий ринок електричної енергії України уявляє собою купівлю та продаж всієї електричної енергії, виробленої на електростанціях, потужність чи обсяг відпуску яких більші за граничні показники, а також на вітроелектростанціях, незалежно від величини встановленої потужності чи обсягів відпуску електричної енергії (крім електричної енергії, виробленої на теплоелектроцентралях, які входять до складу енергопостачальників, для споживання на території здійснення ліцензованої діяльності). Та весь її оптовий продаж здійснюється на оптовому ринку електричної енергії України. Функціонування інших оптових ринків електричної енергії в Україні забороняється [6].

Оптовий ринок електричної енергії України створюється на підставі договору.

Сторонами договору є суб'єкти господарської діяльності, пов'язаної з:

1. диспетчерським (оперативно-технологічним) управлінням об'єднаною енергетичною системою України;
2. виробництвом електричної енергії на електростанціях;
3. передачею електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами;

4. постачанням електричної енергії місцевими (локальними) електричними мережами;
5. оптовим постачанням електричної енергії [7].

Вирішити ряд принципово важливих завдань підготовки вітчизняної електроенергетики до роботи в умовах ринкової економіки дозволяє створення оптового ринку. Внаслідок цього, колишня адміністративна система управління галуззю, що базувалася на восьми регіональних монопольних структурах, замінена ринковою конкурентною системою виробництва, передачі і поставки електроенергії.

Договором, на підставі якого створено оптовий ринок, запроваджено спеціальний порядок розрахунків з використанням єдиного розподільчого рахунку оптового постачальника електроенергії. Оскільки кожен з учасників оптового ринку отримував належну йому частку коштів, яка покриває їх витрати з провадження діяльності на оптовому ринку, цей порядок мав гарантувати задоволення фінансових інтересів усіх учасників оптового ринку. Але криза неплатежів, існування бартерних, давальницьких та інших схем розрахунків не дозволили повною мірою запровадити запропоновану договором модель організації оптового ринку.

ДП “Енергоринок” здійснює функції оптового постачальника електроенергії. ДП “Енергоринок” виконує також функції розпорядника коштів та розпорядника системи розрахунків оптового ринку, відповідно до договору, на підставі якого створено оптовий ринок.

Дослідження показали, що асортимент комерційних послуг енергопостачальної компанії повинен включати, крім електроенергії та потужності, низку вимірювальних, експлуатаційних, обслуговуючих, ремонтних та проектних послуг. Надання послуг з електроаудиту може бути новою сферою комерційної діяльності енергетичної компанії. Головною ціллю надання послуг з електроаудиту має стати проведення політики управління використанням електроенергії, за допомогою якої можна було б реально підвищити ефективність промислового виробництва, а також виробництва та передачі електроенергії.

Енергопостачальна компанія повинна визначити напрями управління попитом на товари (послуги), у межах сформованого товарного асортименту. Для визначення сегментів територіального роздрібного ринку електроенергії, на яких слід зосередити головні зусилля у рамках проведення політики з демаркетингу, належить використати концентраційний аналіз, варіантом якого є модифікований АВС-аналіз. Згідно з цим методом споживачів різних сегментів роздрібного ринку електроенергії можна поділити на три класи за вибраними критеріями (прибуток, який залежить від встановлених тарифів і собівартості постачання електроенергії, та обсяг реалізації). У групу А входять споживачі сегментів роздрібного ринку електроенергії, що використовують відносно невелику частку електроенергії, але які роблять значний внесок у загальний прибуток енергопостачальної компанії від постачання електроенергії споживачам. Група В включатиме споживачів тих сегментів роздрібного ринку електроенергії, які споживають значну кількість електроенергії і роблять помірний внесок у прибуток від постачання електроенергії. До групи С належатимуть споживачі всіх інших сегментів роздрібного ринку електроенергії, постачання електроенергії яким є найменш прибутковим (збитковим), але які споживають відносно велику частку електроенергії [8, с. 115 – 117].

Споживачі являються важливою складовою мікросередовища енергопостачальних компаній. Взаємовідносини з якими сьогодні мають ряд недоліків, зокрема, енергопостачальні компанії не відповідають за надійність енергопостачання. Вони регулярно використовують примусове скорочення споживання через часткове відключення навантаження підприємств і населення, для запобігання зриву роботи територіального споживання України, інколи споживачів вимикають автоматично, без завчасного по-

передження, що викликає значні незручності й економічні втрати. Ні споживачем, ні енергопостачальною компанією не обґрунтовуються договірні величини електроспоживання і потужності споживача у години максимуму ОЕНС України, а у разі перевищення цих величин споживач оплачує штрафи, які підвищують собівартість промислової продукції. Енергопостачальна компанія повинна забезпечити рівномірний розподіл неробочих днів підприємств-споживачів протягом тижня і місяця між різними споживачами, що має знайти відображення в договорі постачання електроенергії, з метою зниження і вирівнювання максимуму навантаження.

Виходячи з вищенаведеного, слід зазначити, що у процесі розвитку ринку електричної енергії сформувалася сегментація даного ресурсного ринку на оптовий та роздрібний, яка зафіксована не чітко у законодавстві України. У цьому ракурсі слід виділити декілька проблем, а саме:

1. Проблема удосконалення нормативного регулювання договірних відносин серед суб'єктів ринку постала настільки гострою, що суспільні відносини цієї сфери є постійно під тиском ринкових кон'юнктурних деформацій, що викликає кризові явища.

2. Характерними тенденціями ринкових сегментів є економічна проблема стагнації та зносу основних засобів.

3. З огляду на це, необхідним є доповнення нормою Закону України «Про електроенергетику» №575/97-ВР від 16 жовтня 1997, у якій буде чітко викладене визначення роздрібногo ринку електричної енергії у такій формі: «роздрібний ринок електричної енергії – це сукупність підприємств, що відповідають своїм розташуванням адміністративно-територіальним одиницям та забезпечують споживання електричної енергії господарськими суб'єктами та житлово-комунальним господарством адміністративно-територіальних одиниць».

Висновок. Отже, удосконалення нормативно-правового регулювання постачання електроенергії є завданням наукового концептуального удосконалення та теоретико-прикладних розробок і рекомендацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Свірчевська Ю.А. Сутність енергетичної безпеки країни та фактори, що на неї впливають [Текст] – 2014.
2. Смолин Г.В. Господарське право України [Текст] : Навчальний посібник / Г.В. Смолин. – Л. : ЛДУВС, 2013. - 551 с.
3. Груба Г. І. Сучасні особливості державного управління стратегічним розвитком електроенергетики // Державна стратегія управління місцевим та регіональним розвитком: форми, методи та актуальні проблеми реалізації [Текст] : Мат. щорічної науково-практичної конф / Г. І. Груба – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2008. – С. 44 – 46.
4. Державна служба статистики [Електроний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
5. Трішкіна Н.І. Оптова торгівля як складова інфраструктури товарного ринку [Текст] : підручник / Н.І. Трішкіна – Економічні науки. - 2014. - № 4.
6. Кіняк Г.В., Корпанюк Ю.О. Оптова торгівля в Україні [Текст] / Г.В. Кіняк, Ю.О. Корпанюк – 2012.
7. Про електроенергетику [Текст] : [Закон України : офіц. текст: від 16 жовтня 1997 року].
8. Косар Н.С. Електроенергетика України: ринок і маркетингова концепція // Промислово-фінансові групи в Україні: проблеми створення, становлення та розвитку [Текст] : Зб. наук. пр. – Львів: ДУ “Львівська політехніка”. – 2008. – № 328. – С. 115-117.